

УДК 159.9.01:316.752

DOI: 10.31732/2663-2209-2024-75-280-285

## РОЗМЕЖУВАННЯ КОНЦЕПЦІЙ ЦІННОСТЕЙ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

*Наталія Шматко<sup>1</sup>*

<sup>1</sup>Аспірант кафедри психології, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: ShmatkoNS@krok.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4476-0488>

## DIFFERENTIATION OF THE CONCEPTS OF VALUES AND VALUE ORIENTATIONS IN PSYCHOLOGICAL SCIENCE

*Natalia Shmatko<sup>1</sup>*

<sup>1</sup>PhD student, Department of Psychology, "KROK" University, Kyiv, Ukraine, e-mail: ShmatkoNS@krok.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4476-0488>

**Анотація.** В даній статті здійснено теоретичний аналіз концепцій «цінностей» та «ціннісні орієнтації», які мають ключове значення в соціальних та гуманітарних науках, таких як психологія, соціологія, культурологія та філософія. Показано, що цінності виступають як загальні культурні та соціальні принципи, які створюють основу для формування індивідуальних переконань. Ціннісні орієнтації, у свою чергу, є індивідуальною інтерпретацією і адаптацією цих цінностей, що безпосередньо впливають на поведінку людини та її соціальні взаємодії. Стаття розглядає існуючі підходи до розмежування цих понять у наукових дослідженнях і відзначає виражену недиференційованість цінностей і ціннісних орієнтацій, що ускладнює їх теоретичний аналіз і практичне застосування. Мета роботи полягає в детальному визначенні і уточненні відмінностей між цими концепціями. Огляд включає як історичні, так і сучасні підходи до вивчення цінностей і ціннісних орієнтацій, зокрема внесок українських та міжнародних дослідників у цю сферу. У статті акцентується на важливості розмежування цих понять для глибшого розуміння їх впливу на індивідуальні та соціальні процеси. Особлива увага приділяється міждисциплінарним підходам, таким як психологічний, соціологічний, культурологічний та філософський, які дозволяють розкрити різноманітні аспекти цих концепцій та їхню роль у формуванні ціннісних орієнтацій. Кожен з цих підходів пропонує унікальні перспективи для аналізу та розуміння складності взаємозв'язку між цінностями та ціннісними орієнтаціями. Підкреслюється, що цінності, як загальні культурні принципи, формують основу для індивідуальних ціннісних орієнтацій, які визначають специфічні переконання і поведінкові установки особи. Результати дослідження демонструють, що чітке розмежування цих концепцій є важливим для розвитку теоретичних і практичних підходів у відповідних наукових дисциплінах.

**Ключові слова:** цінності, ціннісні орієнтації, соціальні принципи.

**Формул:** 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 15

**Abstract.** This article presents a theoretical analysis of the concepts of "values" and "value orientations," which hold key significance in social and humanities disciplines such as psychology, sociology, cultural studies, and philosophy. It demonstrates that values serve as general cultural and social principles that form the foundation for individual beliefs. Value orientations, in turn, represent individual interpretation and adaptation of these values, directly influencing human behavior and social interactions. The article examines existing approaches to distinguishing these concepts in scientific research and highlights the pronounced lack of differentiation between values and value orientations, which complicates their theoretical analysis and practical application. The study's objective is to provide a detailed definition and clarification of the differences between these concepts. The review includes both historical and contemporary approaches to studying values and value orientations, with particular attention to the contributions of Ukrainian and international researchers in this field. The article emphasizes the importance of distinguishing these concepts for a deeper understanding of their impact on individual and social processes. Special attention is given to interdisciplinary approaches, such as psychological, sociological, cultural, and philosophical, which reveal various aspects of these concepts and their role in shaping value orientations. Each of these approaches offers unique perspectives for analyzing and understanding the complexity of the relationship between values and value orientations. It is emphasized that values, as general cultural principles, form the basis for individual value orientations, which determine specific beliefs and behavioral attitudes. The study results demonstrate that a clear distinction between these concepts is essential for developing theoretical and practical approaches in relevant scientific disciplines.

**Keywords:** values, value orientations, social principles.

**Formulas:** 0; **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **bibl.:** 15

**Постановка проблеми.** В сучасному науковому дискурсі існує значна плутанина у визначенні і розмежуванні понять «цінності» та «ціннісні орієнтації», що суттєво ускладнює їх теоретичний аналіз і практичне застосування. Цінності є загальними культурними і соціальними принципами, що формують основу для індивідуальних переконань і стандартів поведінки, в той час як ціннісні орієнтації представляють індивідуальні інтерпретації та адаптації цих цінностей у конкретних ситуаціях. Відсутність чіткої диференціації між цими поняттями призводить до розмитих і часто суперечливих результатів у дослідженнях, що перешкоджає їх точному розумінню та ефективному використанню в практичних і теоретичних контекстах. Важливо здійснити глибокий і всебічний аналіз цих концепцій, щоб виокремити їх основні відмінності та визначити взаємозв'язок між ними, що дозволить краще зрозуміти їх вплив на індивідуальні і соціальні процеси. Розв'язання цієї проблеми є критично важливим для подальшого розвитку теорії та практики в галузі соціальних і гуманітарних наук, а також для вдосконалення методологічних інструментів, які використовуються для аналізу цінностей і ціннісних орієнтацій.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вивчення цінностей та ціннісних орієнтацій, які є невід'ємною складовою структури особистості, розпочалося ще у ХХ столітті. Соціологи, такі як М. Вебер, Е. Дюркгейм, Ф. Знанецький, розглядали їх як соціальні настанови, що визначають соціальну поведінку індивіда. Поступово до дослідження цих феноменів долучилися представники інших наукових галузей: філософії, психології, педагогіки та культурології. Значний внесок у вивчення цінностей та ціннісних орієнтацій зробили такі науковці, як А. Маслоу, М. Рокіч, Е. Фромм, Б. Ананьєв, С. Рубінштейн, В. Ядов та інші.

Проблема цінностей та ціннісних орієнтацій була також предметом дослідження низки виконаних в Україні

дисертаційних досліджень: І. Панок (Ціннісно-смилова регуляція як чинник життєвого самовизначення особистості студента), Д. Місенг (Вплив ціннісних орієнтацій на стиль життя особистості), О. Рибак (Культурно-ціннісні орієнтації студентів з різним рівнем етнічної ідентичності), Є. Казакова (Трансформація ціннісно-смилової сфери особистості під впливом пролонгованої вітальної загрози COVID-19), О. Христенко (Теоретико-методологічні засади розвитку системи цінностей студентів у медичних закладах вищої освіти України) та інші. Ці питання також розглядали в своїх наукових дослідженнях такі науковці, як Ю. Бабенко, Л. Коберник, Т. Ковалькова, О. Коханова, Н. Панчук, М. Полінкова, І. Сингаївська та інші. В своїх роботах вони підкреслювали, що ціннісні орієнтації є інтегративною характеристикою суб'єкта, яка формується під впливом як внутрішніх переконань, так і соціального досвіду.

Попри значний обсяг наукових праць, існує проблема взаємозаміни та недиференційованості понять «цінності» та «ціннісні орієнтації», що створює труднощі у точному визначенні їхніх функцій і ролі в поведінці особистості. Багато досліджень акцентують увагу на впливі цінностей і ціннісних орієнтацій на різні аспекти життя людини, але часто не розмежовують ці поняття чітко. Це призводить до плутанини в інтерпретації результатів і їхньому застосуванні та ускладнює формування комплексних моделей для аналізу впливу цінностей та ціннісних орієнтацій на особистість і соціальні процеси. Таким чином, чітке розмежування цих понять є важливим для подальших досліджень і практичних застосувань.

**Формулювання цілей статті.** Ця стаття має на меті дослідити різні підходи до визначення і розмежування понять «цінності» і «ціннісні орієнтації», а також виявити недиференційованість цих понять у сучасних дослідженнях і окреслити напрямки для подальшого теоретичного і практичного дослідження.

**Виклад основного матеріалу дослідження.**

Психологічні дослідження розглядають цінності та ціннісні орієнтації як частину внутрішньої структури особистості, що визначають її активність і поведінку у різних ситуаціях, де необхідно робити моральний вибір. З точки зору психології, вивчення цінностей та ціннісних орієнтацій передбачає два підходи: соціально-психологічний підхід базується на розумінні особистості як похідної від суспільних відносин. Ціннісні орієнтації розглядаються як елементи внутрішнього світу особистості, що формуються під впливом соціального середовища. Загальнопсихологічний підхід зосереджується на взаємозв'язках ціннісних орієнтацій з мотивацією, самоактуалізацією, задоволеністю та активністю особистості. Цінності визначають спрямованість особистості та виявляються через мотиви її діяльності (Коханова, 2015).

Соціологічні підходи фокусуються на аналізі соціальних структур та взаємодій, що визначають формування цінностей у суспільстві. Відповідно, ціннісні орієнтації з точки зору соціології розглядаються як система соціальних цінностей, які приймаються особистістю. Вони визначають мотивацію до діяльності і закріплюються у процесі цієї діяльності. Соціологи вважають ціннісні орієнтації інструментом соціалізації, адаптації до соціальних норм і вимог, а також системою соціальних установок, що допомагають аналізувати ситуацію та обирати відповідний спосіб дії (Bogaert & Boone & Declerck, 2008).

Філософські підходи розглядають цінності як етичні та моральні категорії, що визначають життєві пріоритети особистості. У філософії ціннісні орієнтації визначаються як вибіркове ставлення до сукупності людських благ та ідеалів, які є елементами внутрішньої структури особистості. Вони задають домінуючі особистісної життєдіяльності, дозволяють людині піднятися над рівнем буденного, виявляючись у її діяльності та активності. Філософія також розглядає цінності в рамках аксіології – розділу філософії, що

вивчає природу цінностей та їх роль у житті людини і суспільства (Weber, 2017).

Культурологія розглядає цінності як структурні елементи культури, що відображають об'єктно-суб'єктні ціннісні відносини. Категорії цінностей і культури вважаються взаємопов'язаними. Релігія вбачає у цінностях сукупність ідей та норм поведінки, які задовольняють духовні потреби віруючих. Аксіологічний підхід в педагогіці досліджує взаємозв'язок між формуванням ціннісних орієнтацій і педагогічним процесом (Бабенко, 2013).

Таким чином, цінності та ціннісні орієнтації є важливими концептами, які перетинаються з багатьма науковими дисциплінами. Різні підходи до їхнього вивчення підкреслюють складність і багатогранність цих понять, розкриваючи їхню роль у формуванні особистості та її соціальної поведінки.

Різні науковці надають різні визначення поняттю «цінності». За класичним визначенням У. Томаса і Ф. Знанецького, «цінність – це будь-який об'єкт, ідея або стан речей, який є культурно значущим і служить основою для визначення соціальних норм і відносин між членами суспільства» (Thomas & Znaniecki, 1920).

Відомий соціолог Ш. Шварц запропонував теорію, в якій цінності визначаються як базові переконання, які керують вибором і поведінкою індивідів, визначаючи, що для них є важливим, і створюють основу для їх моральних і соціальних норм. Вчений виділяє десять основних типів цінностей, які існують на двох рівнях: рівень нормативних ідеалів та рівень індивідуальних пріоритетів. Серед них: добродійність, суспільний добробут, влада, досягнення, гедонізм, свобода, традиція, конформізм, безпека, екологічна відповідальність (Schwartz, 1992).

За визначенням соціального психолога М. Рокіча, одного із найвідоміших дослідників у галузі цінностей, вони є «стійкими переконаннями про те, що певний спосіб поведінки або кінцевий стан існування є особисто або соціально більш бажаним, ніж

протилежний або обернений спосіб поведінки або кінцевий стан існування» (Rokeach, 1973).

Як вказує в своїй статті Т. Ковалькова, за М. Рокічем, цінності поділяються на два класи: термінальні (переконавання в тому, що будь-яка кінцева мета індивідуального існування заслуговує того, щоб до неї прагнути) та інструментальні (переконавання в тому, що певний образ поведінки чи властивість особистості є найкращими у будь-якій ситуації), і функціонують як стандарти, за якими люди оцінюють себе та інших, формуючи основні орієнтири в житті (Ковалькова, 2017).

Цікавим є бачення української науковиці О. Христенко, яка в своєму дисертаційному дослідженні пропонує авторське визначення поняття «цінностей», що розглядаються як «найбільш значущі істинні ідеї, феномени, поняття, що акумулюють у собі частину об'єктивної реальності, якій притаманні властивості необхідного, корисного, досконалого; у процесі формування особистості вони можуть ставати її суб'єктивними пріоритетами як результат засвоєння культури конкретного суспільства, нації» (Христенко, 2023).

Цінності слугують важливими орієнтирами для особистості, оскільки відображають значущі аспекти об'єктивної реальності і стають її суб'єктивними пріоритетами через процес соціалізації та культурного засвоєння.

Ціннісні орієнтації, в свою чергу, є відображенням інтерналізованих цінностей у конкретних настановах та поведінці індивіда. Вони відображають те, як індивід застосовує свої цінності в різних життєвих ситуаціях, і є відображенням внутрішньої інтеграції соціальних норм і особистих переконань. Ціннісні орієнтації визначають спосіб, у який індивід сприймає і оцінює навколишній світ, приймає рішення та взаємодіє з іншими. Вони виступають як механізми адаптації до соціального середовища, допомагаючи особистості знаходити баланс між власними потребами та вимогами суспільства. На думку, українських науковців О. Кононенко,

А. Кононенко, К. Крошки та Є. Базики, ціннісні орієнтації теж є вагомим психологічним ресурсом, який сприяє збереженню психологічного здоров'я людини, і лежить в основі життєстійкості особистості (Кононенко & Кононенко & Крошка & Базики, 2023).

Значну увагу до ціннісних орієнтацій особистості у своїх дослідженнях приділили вчені А. Здравомислов і В. Ядов. Дослідники С. Матяж та А. Березанська цитують їх у своїй роботі. На думку В. Ядова, ціннісні орієнтації є інтегративними установками, вільно та відповідально обраними особистістю, що є більш широкими і всеохоплюючими, ніж будь-які фіксовані або навіть базові соціальні установки, орієнтири й ідеали. А. Здравомислов підкреслював, що ціннісні орієнтації є важливими складовими внутрішньої структури особистості, які закріплені життєвим досвідом і сукупністю переживань індивіда. Вони допомагають відокремити важливе для конкретної людини від несуттєвого (Матяж & Березанська, 2013).

А. Щербань у своєму дослідженні ціннісних орієнтацій посилається на слова І. Истошина, який визначає ціннісні орієнтації як складний соціально-психологічний феномен, що відображає напрямок та зміст діяльності особистості, визначає загальний підхід людини до світу та до себе, надаючи зміст і спрямування її позиціям, поведінці та вчинкам. На думку вченого, система ціннісних орієнтацій має багаторівневу структуру, на вершині якої знаходяться цінності, пов'язані з ідеалами та життєвими цілями особистості (Щербань, 2014).

Н. Панчук в своїй статті цитує дуже цікаву думку Ю. Козелецького, який говорить про те, що ціннісні орієнтації можна уявити як процес, у якому людина визначає, що є цінним у її житті, враховуючи як соціальні структури, в яких вона бере участь, так і внутрішні переживання. Індивід упорядковує предмети, міжособистісні відносини і власні переживання відповідно до особистої шкали цінностей, створюючи

певну ієрархію. Ця ієрархія відображає його особисті пріоритети й цілі, але також формується під впливом культурних традицій і соціальних умов. Найбільш важливі цінності, які очолюють цю ієрархію, не стільки визначають окремі дії, скільки направляють весь життєвий шлях людини (Панчук, 2015).

Українська науковиця Д. Місенг в своєму дисертаційному дослідженні запропонувала комплексну модель впливу ціннісних орієнтацій на стиль життя особистості, відповідно до якої, власна система ціннісних орієнтацій, а також опосередкований вплив Я–концепції особистості та образу значущої особи, впливають на формування стилю життя особистості загалом на рівнях загальних взаємин зі світом, конструювання особистісних стратегій і тактик життєдіяльності, а також стильової самопрезентації (Місенг, 2020).

Таким чином, дослідниця наголошує, що ціннісні орієнтації відіграють важливу роль у формуванні стилю життя особистості, впливаючи на її загальне сприйняття світу, життєві стратегії та методи самовираження, що підтверджує важливість врахування ціннісних орієнтацій при аналізі особистісного стилю життя.

Таким чином, аналіз наукових досліджень показує, що ціннісні орієнтації значною мірою відрізняються від поняття цінностей, адже вони формуються в ході соціалізації і визначають життєві цілі людини, тобто ціннісні орієнтації є результатом проєкції соціальних цінностей на індивідуальні потреби особистості.

Цінність розглядається як об'єктивна категорія, тоді як ціннісна орієнтація – як суб'єктивна, а сам процес перетворення цінностей у ціннісні орієнтації відображає об'єктивізацію особистості. Цінності становлять важливу частину структури особистості, інтегровану в індивідуальну

систему духовних загальнолюдських принципів. Ціннісні орієнтації, у свою чергу, є психологічним утворенням, яке визначає індивідуальність людини. Індивідуальна система цінностей формує життєві орієнтири, що визначають напрямок у житті, отже вони є внутрішнім показником поведінки, що стимулює саморегуляцію та особистісний розвиток.

**Висновки.** Ясне розмежування понять «цінності» та «ціннісні орієнтації» є критично важливим для точного теоретичного аналізу і практичного застосування в наукових дослідженнях. Цінності слід розглядати як загальні культурні та соціальні принципи, що формують норми і стандарти поведінки, визначають, що є важливим у суспільстві, і служать основою для створення соціальних норм і відносин. Водночас, ціннісні орієнтації є індивідуальними адаптаціями цих принципів, специфічними для кожної особи, і впливають на її рішення та поведінку в різних життєвих ситуаціях.

Розмежування цих концепцій відкриває нові можливості для розробки теоретичних і практичних підходів у психології, соціології, культурології та філософії. Встановлення чітких визначень і відмінностей між цінностями та ціннісними орієнтаціями дозволить усунути плутанину та суперечності у наукових дослідженнях, що сприятиме розробці більш точних і ефективних моделей для аналізу їх впливу на індивідуальність і соціальні процеси. Уточнення цих відмінностей є важливим для покращення методологічних інструментів і практичних застосувань у соціальних і гуманітарних науках, що дозволить краще враховувати індивідуальні особливості у процесах соціалізації та адаптації. Продовження досліджень в цьому напрямку сприятиме розробці нових теоретичних і практичних стратегій, що допоможуть у подальшому розвитку соціальних і гуманітарних наук.

### Література:

1. Бабенко, Ю. (2013). Теоретичні аспекти дослідження цінностей. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Випуск 3. 88–93. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm\\_2013\\_3\\_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2013_3_23)

2. Ковалькова, Т. (2017). Ціннісні орієнтації особистості як чинник запобігання емоційному

вигоранню вчителів. Правничий вісник Університету «КРОК». № 29. 214–222. URL: <https://library.krok.edu.ua/media/library/category/zhurnali/pravnychy-visnyk-universytetu-krok/pravnychy-visnyk-universytetu-krok-n29.pdf>

3. Кононенко, О. & Кононенко, А. & Крошка, К. & Базица, Є. (2023). Життєстійкість та ціннісні орієнтації особистості як психологічні ресурси її психологічного здоров'я. Наукові перспективи. № 9 (39). 565–575. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-9\(39\)-565-575](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-9(39)-565-575)

4. Коханова, О. (2015). Цінності та ціннісні орієнтації, їх роль у розвитку особистості. Науковий вісник ХДУ. Серія: Психологічні науки. Випуск 3. 108–112. URL: [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/13895/1/O\\_Kokhanova\\_HVHDU\\_3\\_IL.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/13895/1/O_Kokhanova_HVHDU_3_IL.pdf)

5. Матяж, С. & Березянська, А. (2013). Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Соціологія. Випуск 213. 27-30. URL [https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/08/Npchdusoc\\_2013\\_225\\_213\\_7.pdf](https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/08/Npchdusoc_2013_225_213_7.pdf)

6. Місенг, Д. (2020). Вплив ціннісних орієнтацій на стиль життя особистості. (Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук). Київ. URL: [https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/Diser\\_Miseng.pdf](https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/Diser_Miseng.pdf)

7. Панчук, Н. (2015). Ціннісні орієнтації як складова життєвих стратегій особистості. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Випуск 27. 411-421. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2015-27.%25p>

8. Полінкова, М. О., Сингаївська, І. В. (2022). Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій та ставлення до

шлюбів та сім'ї. Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей IV Міжнародної конференції (Київ, 07 грудня 2022 р.). К.: Університет "КРОК". 301-304. <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2022/paper/view/1276>

9. Христенко, О. (2023). Теоретико-методичні засади розвитку системи цінностей студентів у медичних закладах вищої освіти України (друга половина XX – 20-ті рр. XXI ст.). (Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук). Тернопіль. Дрогобич. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0523U100257>

10. Щербань, А. (2014). Ціннісні орієнтації особистості та їх класифікація. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. Випуск 64. 194–198. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/staptp\\_2014\\_64\\_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/staptp_2014_64_25)

11. Bogaert, S. & Boone, C. & Declerck, C. (2008). Social value orientation and cooperation in social dilemmas: A review and conceptual model. *Social Psychology*. Volume 47. Issue 3. 453-480. DOI: <https://doi.org/10.1348/014466607X244970>

12. Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. Free Press

13. Schwartz, S. H. (1992). *The structure of human values: A fundamental approach*. Sage Publications.

14. Thomas, W. I., & Znaniecki, F. (1920). *The Polish peasant in Europe and America* (Vol. 1 & 2). The University of Chicago Press.

15. Weber, J. (2017). Discovering the Millennials' Personal Values Orientation: A Comparison to Two Managerial Populations. *J Bus Ethics* 143, 517–529. <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2803-1>